

Victor Skau Jonassen

Svalbard-saken 1944-47 og Trygve Lie

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Karl Erik Haug

Mai 2022

Victor Skau Jonassen

Svalbard-saken 1944-47 og Trygve Lie

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Karl Erik Haug

Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Innhold

Sammendrag/Summary	2
Innledning.....	3
Introduksjon	3
Problemstilling.....	3
Metode og forskningsoversikt.....	4
Sovjetisk interesse i Arktis.....	6
Svalbard-sakens bakgrunn.....	6
Trygve Lie besøker Moskva	7
Regjeringens reaksjoner	9
Perspektiver.....	10
Intern splittelse i London-regjeringen.....	10
Nygaardsvolds opplevelse av Moskva-besøket og Svalbard-saken	11
Ettertidens bedømmelse av London-Regjeringens håndtering	15
Historisk analyse av det foregående	15
Regjeringens valgmuligheter	16
Medienes umiddelbare reaksjoner	19
Saken blir lagt på is.....	19
«The Times Bombshell»	20
Ny regjering tar støyten	20
Snuoperasjonen.....	23
Konklusjon og oppsummering av funn.....	25
Kilder og litteratur	28
Litteratur.....	28
Aviser	28
Dagbøker og memoarer	28

Sammendrag/Summary

Denne oppgaven skal ta for seg Svalbard-saken fra 1944 til 1947 mellom Norge og Sovjetunionen. Da Sovjetunionen gjorde krav på norsk territorium var den norske regjeringen i eksil i London. Den norske utenriksministeren Trygve Lie besøkte Moskva i 1944, hvor han ble konfrontert med at Sovjetunionen krever militær tilstedeværelse på Svalbard samt full annektering av Bjørnøya. Saken vil bli gjennomgått i sin helhet, men først og fremst er meningen å se på forklaringene til Trygve Lie og hvilke vurderinger han gjør. Dette settes opp mot hvordan regjeringsmedlemmene vurderte saken, og hva slags forhold det var mellom Lie og hans kollegaer. Det settes spørsmålstegn ved Lies kredibilitet. Videre skal Svalbard-sakens utvikling frem mot 1947 baseres på tidligere forskning på feltet. Det blir rettet kritikk mot Trygve Lies og Nygaardsvold-regjeringens håndtering av saken i etterpåklokskapens lys. Det blir dratt inn avisartikler fra perioden, etter at saken plutselig ble lekket til pressen i januar 1947. Det skal sammenlignes ulike nyhetskilder, og hva slags fremstilling de har av den avgåtte Nygaardsvolds-regjeringen og over på den nye Gerhardsen-regjeringen.

This thesis will investigate the Svalbard-case from 1944 to 1947 between Norway and the Soviet Union. When the Soviet Union made claims on Norwegian sovereign territory, the Norwegian government was in exile in London. Norwegian Foreign Minister Trygve Lie visited Moscow in 1944, where he was confronted with demands of Soviet military presence on the island of Svalbard, and full annexation of Bear Island. The Svalbard-case will be reviewed in its entirety, but first and foremost the intention is to investigate Trygve Lie's explanations and assessments on the topic. This will be challenged by the other government members' view of the case, and the relationships between Lie and his colleagues. Lie's credibility is questioned. Furthermore, the development of the Svalbard-case up to 1947 will be based on previous research on the topic. Where criticism is directed at Trygve Lie's, and the Nygaardsvold-government's handling of the case in history's hindsight. Newspaper articles from the period after the case was suddenly leaked to the press in 1947 is reviewed. Various news sources are compared to each other, while studying their portrayal of the resigned Nygaardsvold-government and the new Gerhardsen-government.

Innledning

Introduksjon

«I en tid med mer spenning og militær aktivitet i nord er det enda viktigere med økt dialog og samarbeid med Russland», sa nylige utpekte utenriksminister Anniken Huitfeldt til Aftenposten i oktober 2021.¹ Norge har i lang tid forholdt seg til Tsar-rikets, Sovjetunionens og, i dag, Russlands grense mot Finnmark. Et rike med en ekspansiv utenrikspolitisk historie har forholdt seg fredfullt ovenfor den lille norske stat. Russlands nabostater har likevel hatt godt av å være suspekterte. Baltikum har god erfaring med russisk overherredømme, og dagens Ukraina kjenner den brutale realitet av å grense til dem. Norges tilnærming til Russland og deres interesser har vært avgjørende for å bevare et godt forhold. Til tross for at den kalde krigsperioden ba på utfordringer, har vi kommet ut av den med en felles forståelse av partenes interesser. Da Sovjetunionen gjorde krav på norsk territorium under andre verdenskrig, var det i Norges beste interesse å bevare gode diplomatiske relasjoner og komme dem i møte for å finne en god løsning. Det er i hvert fall slik utenriksminister Trygve Lie beskrev det. Lie var del av den norske «London-regjeringen» som utenriksminister under okkupasjonstiden på 40-tallet. Man finner nok ikke noen vanskeligere oppgave som utenriksminister enn å frigjøre sitt eget land. Lie og regjeringen jobbet tett med sine allierte i Storbritannia, der de tydde til diplomatiske virkemidler for å jage tyske tropper ut av Norge. På grunn av felles landegrense i nord var Sovjetunionen en sentral aktør for å nå målet. Lie var derfor i tett kontakt med sovjetiske kontorer i London. Han reiste også til Moskva for å avtale operasjoner i Nord-Norge med russerne. Lite visste Lie at under hans opphold i Moskva i november 1944, skulle by på en helt annen problemstilling. Sovjetunionen ønsket tillatelse til permanent militær tilstedeværelse på Svalbard samt full annektering av Bjørnøya.

Problemstilling

Denne oppgaven skal gå gjennom Svalbard-saken fra 1944 til 1947 mellom Norge og Sovjetunionen. Saken vil først bli fremlagt i samsvar med Trygve Lies beskrivelser. Dette gjennomgås med innspill fra hans kolleger i regjeringen, som har egne tilnærminger til Svalbard-saken. Her forsøkes det å finne ulike fremstillinger, vurderinger og intern konflikt. Videre benyttes historiske analyser som fremstiller saken i etterpåklokskapens lys, der regjeringens arbeid under krigen ble sterkt kritisert. Til slutt trekkes saken inn i slutfasen, der mediernes rapportering kaster lys over «London-regjeringens» hemmeligholdte forhandlinger. De følgende punkter skal derfor besvares; Hva slags faktorer kan ha påvirket Trygve Lie i

¹ Aftenposten, 25. oktober 2021

håndteringen av Svalbard-saken? Hvilke forskjeller finner man i Trygve Lies beskrivelser sammenlignet med andre, og kan man stole på Trygve Lie? Hvordan bedømmes Trygve Lies og regjeringens håndtering av Svalbard-saken av historikere? Hvordan ble Svalbard-saken rapportert i de norske aviser, og hva ble det lagt vekt på?

Metode og forskningsoversikt

Oppgaven skal gjøre en komparativ analyse av ulike fremstillinger av Svalbard-saken på 40-tallet. Utenriksminister Trygve Lies biografi brukes som grunnlag for analysen. Her presenteres motstridene meninger og oppfatninger. Det forsøkes å sette seg inn i Lies tanker, tolkninger og personlige ambisjoner for å forstå hans handlinger. Dette settes opp mot hvordan hans kolleger, motstandere, den frie presse og ettertidens historikere reagerer på Lies arbeid som utenriksminister i krigsårene. Historiske analyser av saken vil prege oppgavens oppbygning, der det trekkes inspirasjon fra særlig Sven G. Holtsmark, Olav Riste og Jakob Sverdrup, som alle har gjort grundig arbeid på temaet.

Min egen introduksjon til Svalbard-saken kommer av Sven G. Holtsmarks analyse fra 2004, «Høyt Spill – Svalbard-spørsmålet 1944-47». Der gjennomgår han sakens forløp og dypdykker inn i de norske og sovjetiske dokumenter som han har vært med på å hente ut. Holtsmark er spesialisert på russisk utenriks- og sikkerhetspolitisk historie, og norsk-russisk forhold. Han er professor i historie og jobber ved Institutt for forsvarsstudier ved Forsvarets høgskole.² Holtsmark har gitt ut flere verk om norsk-russiske relasjoner, blant annet en samling av norske og sovjetiske utenrikspolitiske vekslinger i boken *Norge og Sovjetunionen 1917-1955* (1995) som jeg også benytter i denne teksten. Denne boken er en oversatt dokumentsamling av offisielle brevvekslinger, transkriberinger og personlige notater fra møter mellom Norge og Sovjetunionen. Det ble gjort i samarbeid med Russland, som ga han og andre tilgang til tidligere stengte sovjetiske arkiver.

Jeg skal hovedsakelig benytte Trygve Lies egen biografi *Hjemover* i første del. Her skal hans arbeid og personlige opplevelser rundt saken legges frem. Boken ble utgitt i 1958, altså over et tiår siden saken ble avsluttet. Med dette hadde Lie god tid til å reflektere over hendelsene før han satte de på papir. Det må herunder noteres at man skal være forsiktig med å stole på alt som fremkommer. Ta det med en klype salt. Beskrivelsene i boken er særdeles selvsentrert, naturligvis, ettersom det er hans eget verk om seg selv. Men også fordi Lie er en kontroversiell figur innen norsk politikk, med personlighetstrekk som muligens er uortodoks

² Forsvaret.no: <https://www.forsvaret.no/forskning/ansatte-FHS/holtsmark-sven-g>

for en norsk utenriksminister. For eksempler se gjerne beskrivelse i *C.J. Hambro Liv og Drøm* (1984).³ Senere i teksten skal Lies fremstilling av hendelsesforløpet og hans oppfatninger om dem bli satt opp mot andre perspektiver av ulike holdninger til hans arbeid. Til tross for dette, er denne bok en gullgrube for å forstå Lies personlige handlinger og erindringer angående Svalbard-saken.

Biografien om Nygaardsvold *I Malstrømmen* blir brukt for å belyse andre perspektiver på Lies versjon av saksfremstillingen. Statsministeren Johan Nygaardsvold hadde et utfordrende forhold til sin utenriksminister Lie. Derfor er det svært interessant å benytte seg av hans oppfatning om Svalbard-saken, men også særlig om Lies opptreden på den politiske scenen. Biografien er skrevet i 1991 av Harald Berntsen. I tillegg benyttes Nygaardsvolds dagboksamling som ble satt sammen av Berntsen i 1998. Nygaardsvold skrev ikke altfor mye den perioden, likevel finner man informasjon om hans holdninger ovenfor Svalbard-saken og Trygve Lie i de første månedene av saken.

For å få en bedre forståelse og fylle ut historiens mange sider, benyttes også flere biografier og større verk om norsk politikk i krigsårene. Viktige bidrag for å utfordre Lies narrativ er som følger; Rolf Andvords selvbiografi *Med hånden på hjerte* (1964), Åsmund Svendsens biografi om *Halvdan Koht: Veien mot framtiden* (2013) og Halvdan Kohts egen bok *Norsk utenrikspolitikk fram til 9. april* (1947), Vidar Eng's biografi om *Terje Wold: en terrier fra Nord* (2013), og *Arne Ordings dagbøker* satt sammen av Erik Opsahl (2000). Det suppleres med Jakob Sverdrups fjerde bind av norsk utenrikspolitikk i dette tidsrommet med boken *Inn i storpolitikken 1940-1949* (1996) og 2. bind av Olav Ristes bok *London-regjeringa* (1973-1979). Det mange av disse kildene har til felles om Svalbard-saken er at argumentene stort sett bygges på Trygve Lies notater. Det er i grunnen ikke rart, ettersom han var den sentrale aktør i saken. Likevel er det interessant å finne motsigelser og små forskjeller i testamentet til de ulike forfattere. Enten det er direkte fra Lies kolleger eller fra ettertidens historikere.

Nyhetsbildet i starten av 1947 presenteres gjennom ulike avisbilder. Herunder bør det noteres at NTNUs rettigheter på Nasjonalbiblioteket begrenset mine muligheter. Ønsket om å benytte blant annet *Aftenposten*, *Verden Gang*, eller *Nationen* var ikke mulig å oppfylle. Likevel var det tilgang til *Arbeiderbladet*, som opererte som et talerør for Arbeiderpartiet i etterkrigstiden. Deres fremstilling av saken er meget interessant. Spesielt når det sammenlignes med det kommunistiske *Friheten*, som på den tiden var en av Norges største aviser. For å balansere det

³ Hambro, 1980: s. 262, 269, 284

politiske spektrum, fylles det på med *Buskerud Blad*. Dette er fordi redaktøren, Torolv Kandahl, var høyrepolitiker. Fremstillingen i hans leserinnlegg har et annet perspektiv enn de øvrige.

Det finnes selvsagt mer kildemateriale jeg kunne benyttet for dette tema for en fyldigere fortelling. Men dette er en begrenset oppgave med ikke altfor lang tid. Det velges derfor å sette søkelys på de presenterte tekster, ettersom de først og fremst var enkelt tilgjengelig gjennom NTNUs bibliotek. Både fysisk og elektronisk. Samstundes er dette sentral og omfattende litteratur som tar for seg både periodens helhet, men også spesifikt dybdykk i detaljerte beskrivelser og analyser.

Sovjetisk interesse i Arktis

Svalbard-sakens bakgrunn

Frem til 1920 var Svalbard-arkipeleget å regne som «ingen-manns-land», eller «*terra nullius*». Gjennom Paris-konvensjonen ble Svalbard, med Bjørnøya, anerkjent som norsk territorium med strenge begrensninger på militær tilstedeværelse. Svalbardtraktaten, som del av Paris-konvensjonen, ble undertegnet av USA, Storbritannia, Danmark, Frankrike, Italia, Japan, Norge, Nederland og Sverige som en belønning for nøytraliteten gjennom første verdenskrig. Sovjetregjeringen var ikke med på forhandlingene ettersom deres regjering ikke var internasjonalt anerkjent i kjølvannet av revolusjonen. Sovjetunionen sluttet seg til Paris-konvensjonen i 1935, som ble en anerkjennelse av Svalbard og Bjørnøya som norsk territorium. Umiddelbart etter at Norge ble okkupert av Tyskland finner man sovjetiske interesser i øygruppene. Et internt sovjetisk dokument fra 3. august 1940 hevder at Sovjetunionen vurderte tiltak på Svalbard i lys av den tyske okkupasjonen av Norge.⁴ Svalbard-arkipeleget ble ilagt tung vekt for Sovjetunionens militærstrategiske og økonomiske sikkerhet. Den strategiske betydning for land som kontrollerer øyene gir muligheten for å sperre passasjen fra Barentshavet til Kvitsjøen. Dette konkluderes i en direkte trussel mot Sovjetunionens eneste isfrie havn i Nord-Murmansk. Ettersom tilgangen til Atlanterhavet kan sperres, samtidig som det truer marinebaser på Fiskerhalvøya og hele den nordlige sjørute. Den økonomiske betydning la vekt på kull-uthenting på Spitsbergen som forsynte baser og lokalsamfunn i nord. Dokumentet fra 1940 foreslo en sovjetisk okkupasjon av Svalbard-øyene for å beskytte sine egne og norske interesser mot Tysklands styrker som potensielt kunne rykke ut i Barentshavet, heter det i det sovjetiske dokument.

⁴ *Fungerende leder for NKIDs skandinaviske avdeling P.D. Orlovs notat til viseutenrikskommisær S.A. Lozovskij om Svalbard, 3. august 1940, Holtmark, 1995: s. 287*

Den 23. juli 1941 drøftes en felles okkupasjonsplan mellom Trygve Lie og Sovjetunionens ambassadør i Storbritannia, Ivan. M. Majskij. Lie skrev i sine notater om bruken av ordet «okkupasjon» som stusselig. I dette samarbeid om beskyttelse på Svalbard, skal Norge «okkupere» sitt eget territorium, følte han seg nødt til å spørre. Det fantes midlertidig ingen tyske tropper på Svalbard da møtet forekom, noe Lie ble gjort oppmerksom på. Han ønsket å rådføre seg med sin regjering før han tok samtalene videre. Majskij sa avslutningsvis at norsk suverenitet på Svalbard ville bli respektert, og at Sovjetregjeringen ikke hadde territorielle krav overfor Norge.⁵

Trygve Lie besøker Moskva

Spol frem til november 1944. Svalbard-planene hadde gått ingensteds og krigen begynte å se lysere ut. USA var blitt involvert og Sovjetunionen gjorde stor fremgang på sin hjemfront. Sovjetiske tropper hadde gått inn i Finnmark 25. oktober. Trygve Lie var invitert til Moskva for å diskutere videre krigføring fra Nord-Norge og fullføre planene om å sende tropper til Finnmark gjennom Sovjetisk territorium. Dette hadde de blitt enige om tidligere, og forsøkte nå å få fortgang på prosessen. Rolf Andvord, Norges ambassadør i Moskva, mente at selv om russiske tropper oppholdt seg i Nord-Norge, ville det ikke føre til noen beklagelige overraskelser for det norske folk. Han oppfattet situasjonen slik at Sovjetunionen ikke ville bruke sin maktposisjon med utstasjonerte tropper i Norge som pressmiddel for urimelige hensikter, men at man selvsagt måtte være forsiktig med en mektig nabo.⁶ Andvord og Lie ankom Moskva mandag 7. november og fikk en voldsom mottakelse med musikk, rullende kameraer og en talerstol for de norske gjester. Videre utover kvelden var det fest i hele byen. Høy promille, dans, musikk, fyrverkeri og masse mat ventet Lie og Andvord som, for øvrig, ikke var årsaken til festlighetene. Nasjonaldagen, Oktoberrevolusjonen, var den første feiringen siden tyskerne ble presset ut av moderlandet.⁷ Feiringen varte ut uken, mens Lie og Andvord talte med Molotov om det nødvendige arbeid imellom slagene. Deres opphold skulle vare til lørdagen. På fredag hadde Lie oppfatning om et hyggelig opphold i Moskva. Ved midnatt fikk de invitasjon til å snakke med Molotov en siste gang før avreisen dagen derpå.⁸

Ved 2-tiden natten til 12. november 1944 stod norsk utenriksminister Trygve Lie og ambassadør Rolf Andvord ovenfor den sovjetiske utenrikskommisæren Vjatsjeslav Molotov i

⁵ *Utenriksminister T. Lies notat fra samtale med USSR's ambassadør i Storbritannia I.M. Majskij om Svalbard og gjenopprettelse av diplomatiske forbindelser mellom Norge og USSR, 24. juli 1941, Holtmark, 1995: s. 298-300*

⁶ Lie, 1958: s. 148

⁷ Ibid: s. 150

⁸ Ibid: s. 156

hans kontor i Moskva. Det var ikke første gang Lie hadde opplevd dette i den sovjetiske hovedstaden. Etter en hyggelig samtale om oppholdet i Moskva ble Lie overrasket over Molotovs siste tema; nemlig Svalbardarkipeleget og Bjørnøya. Lie måtte beklage overfor Molotov at han ikke var forberedt. Han hadde ikke satt seg inn i situasjonen rundt Svalbardtraktaten og dens historie, og kunne derfor ikke diskutere dette. Men han var villig til å høre Molotovs perspektiv på saken og medbringe dette til regjeringen i London. Sovjetsamveldet ble, ifølge Molotov, tvunget til å signere Svalbardtraktaten i 1935. Trygve skrev i sin biografi at han ikke klarte å holde tilbake et smil. Han stilte et ironisk spørsmål: «Av hvem? Av den lille norske stat med 3 millioner innbyggere, eller av hvem?». Et stålblankt ansikt med brune, kalde øyne møtte blikket til Lie. Svalbard hadde åpenbart liten interesse for Norge, konkluderte Molotov, mens Lie stod taus. Senere så Andvord seg nødt til å korrigere Molotov da han bemerket at Svalbard ikke var av økonomisk interesse for den norske regjeringen. Noe både Svalbard og Bjørnøya var, bekreftet Andvord.⁹ Det fantes 2500 sovjetiske og 1000 norske arbeidere i kullgruvene på Svalbard. Likevel er Spitsbergen og Bjørnøya erklært som norsk territorium ifølge Svalbardtraktaten, fremhevet Molotov. En avtale undertegnet i 1920 av blant annet Frankrike, Italia og Japan, nasjoner uten interesse i øyene. Mens sovjetregjeringen, som ikke var anerkjent av det internasjonale samfunnet på den tiden, ikke fikk fremmet sine ønsker. Bjørnøya var, ifølge Molotov, regnet som russisk territorium i forkant av første verdenskrig. I sovjetregjeringens forslag, som ble fremmet av Molotov til Lie, fremgår en annullering av Svalbardtraktaten. Hvorav Bjørnøya overføres til Sovjetunionen, mens Spitsbergen samt de resterende øyer skal tilhøre begge stater som et kondominium, der Norge og Sovjetunionen i fellesskap skal beskytte øyene.¹⁰

I etterkant av møtet dro Andvord og Lie rett tilbake til hotellet uten å si et eneste ord. På rommet satt de to i stillhet mens de skrev ned notater om samtalen. Paranoide for sovjetisk avlytting gjorde at de skrev på små papirlapper for å kommunisere og brant dem opp like etter. Ved 6-tiden var de ferdige. Da forsøkte de å få et par timers søvn før avreisen. Lie våknet brått da en fremmed mann stod inne på rommet og forsøkte å dra i jakken han benyttet som pute. Vakter ble tilkalt mens Lie klarte å holde papirene han hadde lagt i jakkelommen vekk fra det han forstod som et åpenbart forsøk på å stjele notatene. Både Andvord og Lie beholdt notatene tett på seg gjennom hjemreisen, noe som viste seg smart. Lie var sikker på at den forsinkede bagasjen hadde blitt undersøkt. Selvsagt uten tillatelse eller informering.¹¹

⁹ Lie, 1958: s. 157

¹⁰ Holtsmark, 1995: s. 342

¹¹ Lie, 1958: s. 160

Denne dramatiske avslutningen på oppholdet i Moskva kan sees på som en stor belastning for Trygve Lie. Hans inntrykk av hvor viktig denne saken var for Sovjetunionen kan ha blitt mangfoldig forsterket av den sene samtalen og tyveriforsøket. Etter en arbeidsukes opphold valgte Molotov først timer før avreisen å ta opp en helt ny problemstilling, midt på natten.

Regjeringens reaksjoner

Tilbake i London redegjør Lie for sitt opphold i Moskva og Molotovs avsluttende Svalbard-henvendelse. Det ble besluttet å nedsette en spesialkomité med Trygve Lie, Stortingspresident C. J. Hambro, Arnold Ræstad, Arne Ordning, og sjefen for Utenriksdepartementets politiske avdeling, H. C. Berg. Ambassadørene Rolf Andvord og Erik Colban (London) skulle og bli involvert i arbeidet. Komitéen produserte et svar som Andvord skulle presentere muntlig for Molotov. Det var særdeles viktig å fremheve at den norske regjering hadde full forståelse for Sovjetregjeringens synspunkt, og ville være imøtekommende i videre forhandlinger. Men, på grunn av den reelle situasjonen kunne de ikke fullføre slike forhandlinger uten Stortingets støtte. Med andre ord, en slutning i forhandlingene måtte skje når krigen var over og Norge var fritt, selvstendig og statsapparatet var tilbake i Norge. På samme tid måtte de sette klare rammer for videre samtaler. Det kunne ikke trekkes tvil om Norges suverenitet over Svalbard og Bjørnøya, men i lys av andre verdenskrigens realpolitiske konsekvenser forstod den norske regjering at henvendelsen først og fremst dreide seg om sikkerhetsmessige årsaker. Derfor ble det gitt uttrykk for, overfor Molotov, at Norge var villige til å reforhandle artikkel 9, som forbyr militær utbygging på øyene. Men dette måtte skje med støtte fra de interesserte makter som undertegnet avtalen, med unntak av Japan, Italia og Tyskland.¹²

Andvord møtte med Molotov igjen den 29. desember 1944 for å fremlegge den nye komité's svar. Han oppfattet det slik at Molotov ikke var tilfredsstilt, men at han heller ikke var misfornøyd med det norske svar. Likevel stod russeren på sitt og fastholdt seg til forslaget fra møtet i november. Siden Molotov var uvillig til å gi slipp på sine standpunkt valgte regjeringen å instruere Kronprins Olav, som skulle møte med President Roosevelt i Washington, om å informere Presidenten om den sovjetiske henvendelsen. Roosevelt skal ha blitt forbauset over saken og måten den ble tatt opp. Han lovet at hvis Svalbard skulle bli nevnt under den kommende Jalta-konferansen at den norske regjering skulle få anledning til å uttale seg før en beslutning ble tatt. Det samme ble lovet av Storbritannias utenriksminister Anthony Eden. Men under Jalta-konferansen ble ikke saken tatt opp.

¹² Lie, 1958: s. 162-165

Lie presiserte hvor viktig det var at regjeringen måtte gjøre alt de kunne for å bevare det gode forhold mellom Sovjetunionen og Norge. Det var av følgende grunner; først på grunn av det faktum at de opererte som eksilregjering, for det andre stod 2-3 russiske avdelinger på norsk jord. Lie, og regjeringen, anså det derfor lønnsomt å kjøpe seg tid.¹³ Dette ville forhåpentligvis styrke deres posisjon i forhandlingene ved å løse de to forestående utfordringene. Tid nok til at sovjetiske tropper trekker seg ut av et fritt Norge, og tid nok til at regjeringen, med støtte i Stortinget, kan drøfte saken under standard juridisk saksbehandling i samsvar med Grunnloven. Rolf Andvord beskrev sakens videre utvikling med de engelske ordene «the rest was silence» i sin biografi. Molotov og Andvord tok aldri opp saken i de mange møtene de hadde. Da de to, i juli 1945, hadde hatt en samtale om nasjonenes forhold i alminnelighet uten å nevne et ord om saken, anså ambassadør Andvord saken som henlagt.¹⁴

Perspektiver

Intern splittelse i London-regjeringen

Til nå har beskrivelsene av sakens hendelsesforløp i hovedsak forholdt seg til Trygve Lies bok «Hjemover» fra 1958. Innholdet i boken er meget interessant ettersom det gir innblikk i hans tanker og erindringer om sakens forløp. Men muligens enda mer interessant er det som er unnlatt å skrive. Høylytte krangler, sterke ordvekslinger og attpåtil trusler preget forholdet mellom utenriksminister Trygve Lie og statsminister Johan Nygaardsvold.¹⁵ Hendelser som ikke nevnes i Lies beskrivelse, foruten et par setninger i slutten av kapittel 13.¹⁶ Der han kortfattet la til at forhandlingene i regjeringen ikke var uten strid, og at Nygaardsvold skal ha blitt irritert ved noen tilfeller. For Lies håndtering av Moskva-besøket var ikke særlig godt mottatt av hans sjef. Dette kommer tydelig frem i Nygaardsvolds biografi «I malstrømmen» og Nygaardsvolds dagboksamling utgitt av Harald Berntsen i 1991 og 1998. Her blir Svalbard-spørsmålet omtalt nokså annerledes enn hva man finner i Lies bok. For det første var ikke Trygve Lie den utenriksministeren Nygaardsvold hadde ønsket seg. Den tidligere utenriksminister Halvdan Koht ba om å fratse sin posisjon i 1941, som dermed åpnet for at Nygaardsvold, på nølende vis, ansatte Lie til embete. For det andre var Lies reise til Moskva ikke i samsvar med regjeringens ønsker. Han tok seg friheter til å forhandle uten tillatelse fra sin statsministeren. For det tredje var Lies personlige verdier og egenskaper et hinder for samarbeidet om Svalbard-saken. Hans stahet og arroganse, sammen med hans svært

¹³ Lie, 1958: s. 166

¹⁴ Andvord, 1964: s. 247

¹⁵ Nygaardsvold (red. Harald Berntsen), 1998: s. 126

¹⁶ Lie, 1958: s. 172

vestliglente holdninger, førte til interne krangler og mistillit hos Nygaardsvold overfor utenriksministeren. I etterkant av krigen skal Nygaardsvold angående Kohts anbefaling om at Lie bør overta utenriksministerrollen ha uttalt at han «aldri (har) angret så mye på noe som at jeg fulgte Kohts råd».¹⁷

Lies forgjenger måtte fratrukke sin stilling som utenriksminister i 1941 etter mye støy knyttet til 9. april 1940. Det var et spørsmål om skyld for den tyske invasjonen. Først og fremst var den meste av kritikken rettet mot hele regjeringen etter den militære fiaskoen som utspilte seg. Koht skal også ha insistert på å opprettholde Utenriksdepartementet som opplyst enevelde, adskilt fra regjeringskontorene. Det var vanskelig å forsvare Kohts isolasjon på dette tidspunkt, særlig når rykter begynte å spre seg om at Koht hadde mottatt meldinger om tyske flåtebevegelser i dagene før invasjonen uten å meddele dette videre til regjeringen. Dette nektet Koht for, men innrømmer en viss naivitet i måten han la frem informasjonen for regjeringen den 8 april 1940.¹⁸ I tillegg var det problemer rundt Kohts forhold til den langt yngre sekretæren Unni Diesen, som ble anklaget for å ha en «uheldig innflytelse» på hans avgjørelser.¹⁹ Presset mot regjeringen fortsatte en lengere periode, før i februar 1941, da Koht ba om å få gå av. Til tross for at Nygaardsvold ikke ville gi slipp på Koht, stod han ikke til å redde. Den avtroppende utenriksministeren anbefalte Nygaardsvold å omplassere daværende forsyningsminister Trygve Lie til posisjonen. Nygaardsvold gikk med på dette, til tross for hans dårlige inntrykk av Lie. De to hadde tidligere hatt opphetede krangler. Et eksempel vil være da Lie delte ansvar over Nortraship med statsråd Arne Sunde. Sunde hadde arbeidet med Nortraship før krigen, men Lie mente at det hørte under Forsyningsdepartementet. Lie måtte derfor samarbeide med Sunde, noe han var misfornøyd med. Da Sunde kom i hardt vær etter at han «opptrådte som regjering» under en reise til Sverige, hadde Lie inntrykk av at Sunde skulle fratrukke sin stilling og at Nortraship ville bli stilt til hans enerådighet. Når Nygaardsvold ikke gikk med på dette skal Lie ha blitt svært sint, og fikk til slutt kranglet til seg sin vilje. Lie skal ha «oppnådd hva han foreløpig tilstrebet, nemlig å bli enehersker i Forsyningsdepartementet», skal Nygaardsvold ha uttrykt.²⁰

Nygaardsvolds opplevelse av Moskva-besøket og Svalbard-saken

I oktober 1944, før Lies reise til Moskva, takket Lie ja til et møte med Sveriges utenriksminister Christian Günther i Stockholm. I tillegg hadde Lie på egenhånd henvendt seg

¹⁷ Berntsen, 1991: s. 570

¹⁸ Koht, 1947: s. 74

¹⁹ Svendsen, 2013: s. 335

²⁰ Berntsen, 1991: s. 566-570

til den russiske ambassadør at hans reise til Sverige var en fin mulighet til å ta en tur innom Helsingfors, Leningrad (St. Petersburg) eller Moskva. Videre kunne Lie opplyse om at både Terje Wold og Oscar Torp (ulike versjoner her, nevnes i neste avsnitt) skulle bli med til Sverige for å inspisere de norske polititropper da han la dette frem for Nygaardsvold. Lie hadde planlagt hele reisen uten å forhøre seg med Statsministeren og framsatte et fait accompli overfor Nygaardsvold i en regjeringskonferanse.²¹

«Jeg så hvordan Lie formelig godtet seg over at han med sine triks og forhåndsposisjoner ikke bare fanget meg, men også bundet meg. Jeg forstod det var to ting han var fast innstilt på å få gjennomført. Det første var å komme i forbindelse med de ledende norske partikretser i Stockholm, og gjennom dem med ledelsen i Hjemmefronten, for derved å sikre seg en ledende stilling i den nye regjering som vi visste ville bli dannet etter at landet var befridd. Det andre var et storpolitisk besøk i Moskva *a la* statsminister Churchill».²²

Det var ikke mye annet å gjøre for Nygaardsvold enn å tillate turen. Likevel ville han bestemt rådet imot å reise til Sovjetunionen om de talte på forhånd. Nygaardsvold fryktet at Lie kom til å møte krav som kunne «forbitre gleden og lykken over å komme så høyt til hest som en offisiell reiseambassadør til "kamerat Stalin"».²³ Lies versjon om regjeringskonferansen refererer til en avtale om å sende norske militære styrker til Russland for krigføring i Finnmark. Det var derfor hastverk å komme seg av gårde. Det var viktig nok til at Nygaardsvold skal ha vært med på å fremskynde reiseplanene mest mulig, påstod Lie. Dette nevnes ikke i Nygaardsvolds biografi. Det er verdt å formidle for videre lesning at Nygaardsvold og/eller Berntsen, mente det var Terje Wold og Oscar Torp som reiste til Sverige med Lie, mens Lie skrev om Terje Wold og Karl Evang. Torp blir ikke nevnt. Jakob Sverdrup og Vidar Eng skriver også om Wold og Evang på Sverige-reisen, og som det vil bli tatt opp lenger ned, var Torp i London da Lie returnerte fra Moskva. Man kan anta at det var en forskrivelse fra Berntsen eller Nygaardsvold.

Fra Sverige fikk regjeringen melding fra Lie etter hans møte med den sovjetiske ambassadør Aleksandra Kollontaj om at reisen var høyst nødvendig å forlenges til Moskva. «Madame» Kollontaj var en bekjent av Lie. Hun hadde jobbet som diplomat iblant annet Norge på 20-tallet, hvor Norges anerkjennelse av Sovjetunionens var av interesse for hennes hjemland. Innen norsk-sovjetiske relasjoner er Kollontaj ansett som en sentral aktør.²⁴ Deres vennskap

²¹ Berntsen, 1991: s. 658

²² Nygaardsvold (red. Berntsen), 1998: s. 123

²³ Ibid: s. 124

²⁴ Porter 1980: s. 422-424

gikk tilbake til 1915 og de hadde truffet på hverandre gjentatte ganger. Lie beskrev at «Hennes sjarmer, kunnskaper og klokskap hadde beseiret meg, som så mange andre».²⁵ Og det var under et middagsbesøk hos Kollontaj den 31. oktober 1944 med Wold, Evang og han selv til stede, at han ble overbevist om å reise til Moskva snarest. Fra Moskva skal Lie ha medelt til regjeringen i London at han hadde sendt sine reisefølger, Terje Wold og flere, til Kirkenes. Dette var i strid med den opprinnelige reiseplanen regjeringen hadde etablert. Torp og Hartmann var de som egentlig skulle ta turen i den nære fremtid. Nygaardsvold kritiserte planendringene, men kritikken var strengt tatt rettet mot Lie, ikke Wold selv.²⁶

Da Lie ankom til London fra Moskva den 18. november, skal han ha blitt rasende når Nygaardsvold sa at Oscar Torp og Paul Hartmann også skulle reise til Finnmark, slik det egentlig var planlagt. Det var ikke etter Lies ønske, og det burde derfor heller ikke skje, skal Lie ha uttalt. «Dette er et utenrikspolitisk spørsmål, og der bestemmer jeg», konstaterte han.²⁷ Nygaardsvold skal ha blitt svært sint, og kontret med at han aldri hadde vært klar over at Finnmark lå under utenriksdepartementet. Det var et innenrikspolitisk spørsmål. Deretter fulgte Lie opp med å true om å kontakte Moskva direkte for å få dem til å nekte innreisetillatelse for Torp og Hartmann. Det var skammelig oppførsel å benytte slike virkemidler for å få sin vilje, uttrykte Nygaardsvold. Men Lie stod på sitt. Den reisen skulle forhindres. Regjeringskonferansen som skulle avgjøre reisens skjebne utspilte seg noen dager senere. Flere av statsrådene som tidligere hadde støttet reisen til Torp og Hartmann hadde frafalt. Torp ble fornærmet av dette og ba om å bli fritatt fra å reise. Reisen ble derfor avlyst, slik Lie hadde ønsket.²⁸

Det er ingen tvil om at Nygaardsvold hadde et dårlig inntrykk av Lie. Ansett som en kynisk person drevet av personlige ambisjoner og derav et ønske om å «spise kirsebær med de store, uansett hvem de var».²⁹ Statsministeren tok derfor et oppgjør med Lie om Svalbard-saken som ble lagt frem etter Moskva besøket. Som fryktet, ble hans utenriksminister utsatt for en ubehagelig overraskelse. Han skal ha reagert på beskrivelsene av Lies mottakelse i Sovjethovedstaden. Om hvordan han hadde solet seg i en grandios tilværelse og lunsjet med innflytelsesrike personer som skal ha bombardert med smigrende ord og beundring for Norge. Ord som naiv blir ikke brukt om Lie i Nygaardsvolds biografi, men det skal ha forekommet en

²⁵ Lie, 1958: s. 149

²⁶ Eng, 2013: s. 193

²⁷ Berntsen, 1991: s. 659

²⁸ Ibid: s. 660

²⁹ Ibid: s. 660

voksende skepsis om hans kapasitet og evne til å representere Norge i utlandet. Både i regjering og underliggende partikretser. Han var nølende under konferansen, og det som ble oppfattet som en oppskaket Lie, ble presset av Nygaardsvold til å legge frem alle detaljer om Moskva-besøket for regjeringen. Han minnet Lie på det han advarte om før reisen; «Det var ingen norske interesser som kunne tilgodeses ved en turistreise til Moskva, vi kunne bare vente oss ubehagelige overraskelser, og det var dette som nå var inntruffet»³⁰ Arne Ordings reaksjon på dette i sin dagbok lød: «Jeg hadde ventet at noe slikt skulle komme, men jeg innrømmer at interessen for Svalbard og Bjørnøya kommer noe overraskende. Men det kunne vært verre».³¹ Ording var overrasket over Molotovs utspill, men muligens også lettet over at det gjaldt territorium i Nordishavet og ikke fastlands-Norge, skriver Holtmark.³² Nygaardsvold skal ha sett for seg Molotov «hångrine til bemerkning om Stortinget, dette foraktelige demokratiets dumme redskap».³³

Versjonen til Lie har jeg allerede presentert, hentet fra hans bok. Det er naturlig å anta at han la frem en likedan forklaring for regjeringen. Ambassadør Andvord, som var med Lie på møtet med Molotov, var også på konferansen. I Andvords biografi skriver han om sin tid i Moskva. Det var en viktig del av hans livsvirke. Likevel blir ikke Svalbard-saken omtalt i særlig detalj. Herunder refererer Andvord isteden til Lies bok.³⁴ Som kan tolkes som en anerkjennelse av Lies beskrivelser av oppholdet i Moskva. De grove trekkene i Andvords beskrivelser stemmer overens med det hans kollega Lie hadde skrevet. Det kan derfor ved første øyekast virke overraskende når det i Nygaardsvolds biografi forteller om at Andvord i etterkant av konferansen fortalte statsministeren at Lie «stort sett holdt seg taus» under møtet i Moskva. Til det hadde Molotov reagert med å si «Hvorfor svarer du ikke? Aksepterer du eller vil du ha konflikt?».³⁵ Lie anerkjente i sin biografi at han hovedsakelig lyttet på Molotovs forslag, framfor å lede samtalen. Men om dette sitatet stemmer, er det nokså merkelig at Lie ikke nevner Molotovs svært truende utsagn i verken konferansen eller boken sin. Kanskje var det en forglemmelse, eller noe han ikke ville dele. Videre kan man spekulere i om Andvord bevisst lot være å skrive om det. Ettersom Andvord utga sin bok i 1964, lenge etter Lies bok. Trygve Lie var på dette tidspunkt industriminister (senere handelsminister i 1965). Om Lies maktposisjon påvirket Andvord til å unnlate å nevne dette, er noe vi ikke kan få et

³⁰ Berntsen, 1991: s 661

³¹ Ording (red. Opsahl), 2000: s. 432

³² Holtmark, 2004: s. 77

³³ Berntsen 1991: 660

³⁴ Andvord, 1964: s. 237

³⁵ Berntsen, 1991: s. 661

definitivt svar på. Situasjonen er underlig. Andvord måtte tale med Nygaardsvold bak ryggen til Lie, fremfor å løfte dette Molotov-sitatet fremfor komiteen. Og i senere tid stilte Andvord seg bak Lies beskrivelser da han ga ut boken for offentligheten. Dette tyder på varsomhet overfor sin kollega, som han i grunn skal ha hatt et godt forhold til om man skal tro biografens innhold.

Ettertidens bedømmelse av London-Regjeringens håndtering

Historisk analyse av det foregående

Som sagt, bemerket ikke Lie noen store utfordringer knyttet til regjeringssamarbeidet i Svalbard-saken foruten det som kan tolkes som smålige krangler. Han anså arbeidet som tilfredsstillende. Andvord skrev at «Arbeidet i vår lille Svalbard-komité gikk utmerket».³⁶ Avslutningsvis i Lies kapittel om Svalbard-saken skrøt han Andvord opp i skyene for sitt arbeid. Andvord hadde løst sine oppgaver på en beundringsverdige m te og var «... på høyde med det beste noen norsk diplomat har vist».³⁷ Ord som skal ha gjort sterkt inntrykk på Andvord. «Jeg må åpent tilstå at denne attest er en av de ting i mitt liv som har gjort mest inntrykk på meg. Både på grunn av det dypt alvorlige emne den refererer til og fordi den er kommet nettopp fra ham som har gitt den».³⁸ Senere forskning har derimot rettet sterk kritikk mot regjeringens håndtering. En av disse kritikerne er Olav Riste. Han var historiker med søkelys på norsk utenrikspolitikk og forsvarshistorie. I sitt 2-binds verk *London-regjeringa* (1973-1979, 2. utgave 1995) undersøkte han regjeringen i krigsårene i lys av informasjonen de hadde tilegnet seg i ettetid. Han retter sterk skepsis til Trygve Lie ettersom han finner klare motsigelser i hans forklaringer. Tidligere forfatterskap om Svalbard-saken benyttet hovedsakelig Trygve Lies publiserte memoarer. Riste mente at fremstillingen var tvilsom på et sentralt punkt. På den ene siden handlet det om forholdet mellom norsk-sovjetiske drøftinger om saken og resultatet av disse; og på den andre siden forhandlinger mellom de allierte signatarmaktene om revisjon av traktaten.³⁹

Lie fremstilte det slik at Sovjetunionen la opp til en tosidig norsk-sovjetisk behandling. En bilateral avtale som skulle ende i et *fait accompli* overfor signatarmaktene. Lie skal dermed ha insistert på at saken skulle drøftes mellom Norge, USA og Storbritannia, om det var hensiktsmessig. Og Molotov skal, ifølge Lie, ha gått med på dette kravet. Dette er misvisende,

³⁶ Andvord, 1964: s. 241

³⁷ Lie, 1958: s. 172

³⁸ Andvord, 1964: s. 238

³⁹ Riste, 1995: bind 2 s. 318

mente Riste. Tilgjengelig dokumentasjon i form av en britisk kopi av et hemmelig norsk memorandum fra januar 1945, viser at Molotov på det stadiet hadde en annen oppfatning om videre saksbehandling. Sovjetunionen ville først drøfte, og helst komme til en enighet med Norge før de tok det videre til de vestlige stormakter. Fordi denne sak var i høyeste grad noe som gjaldt Norge og Sovjetunionen. Videre peker Riste på Lies forklaringer i dette tidsrommet. Da Lie orienterte den britiske utenriksministeren frem mot våren 1945 la han stor vekt på at russerne ikke måtte få greie på at den norske regjering informerte og rådførte seg med den britiske regjering. En slik hemmeliggjøring var grunnløs dersom Molotov hadde gått med på at saken kunne drøftes med USA og Storbritannia, slik Lie påstod det var enighet om. Riste konkluderte derfor med at den sovjetiske oppfatningen av saksbehandlingen var at Sovjetunionen skulle ta initiativet om fremlegging av saken for vestmaktene. Og at Lie derfor i det minste hadde gjort seg skyldig i en diplomatisk indiskresjon ved å informere vestmaktene om forhandlingene.⁴⁰

Regjeringens valgmuligheter

Riste beskriver at på overflaten var den sovjetiske henvendelse en korrekt og høflig forhåndsorientering om en sak Sovjetunionen ville ta opp med alle de interesserte aktører, men først og fremst Norge som var særlig berørt av saken. Realiteten derimot, var åpenbart noe mer kynisk. De testet den norske regjeringen for å se hvordan de ville reagere under press. Om de viste seg imøtekommende overfor de sovjetiske ønsker kunne det presses videre i forhandlinger med de vestlige stormakter. Det var fordi Norge og Sovjetunionen var de eneste stater med et aktivt forhold til øygruppen, som ville skapt stor slagkraft i forhandlinger. Riste så for seg tre mulige reaksjoner fra den norske regjering. Fra første instans kunne det på høflig, men bestemt vis svares at det fra norsk ståsted ikke var noen grunn til å revidere Svalbardtraktaten. De sovjetiske behov for økonomisk utnyttelse av øyene var allerede ivaretatt gjennom den eksisterende avtalen. Når det kom til samarbeid av militærstrategisk forsvar av øygruppen var det i prinsippet noe som angikk hele alliansen, ikke bare Norge og Sovjetunionen. Og derfor bør dette forslag drøftes i en mer omfattende sammenheng. Dette svaralternativet anses å stå saklig sterkt og ville forhindre en tosidig norsk-sovjetisk saksbehandling og det utfordrende spørsmål om militarisering. Men, et slikt svar kunne bli oppfattet avvisende og derfor risikabelt grunnet den enorme styrkeforskjellen mellom statene. I tillegg var de sovjetiske tropper på norsk territorium en unormal situasjon som kunne by på uforutsette konsekvenser. Videre kunne Sovjetunionen legitimert sine objektivt sterke

⁴⁰ Riste, 1995: bind 2 s. 318

argumenter. Svalbard var allerede noe som kunne ligne et økonomisk kondominium på grunn av de to samfunn som sameksisterte på øya uten å blande seg i hverandres affærer. Og som følger av Norges mislykkede involvering i krigen var det åpenbart at Norge på egenhånd ikke maktet å håndtere kravet om artikkel 9 om et demilitarisert Svalbard.⁴¹

Et annet alternativt svar fra norske regjering var å forsøke å vinne tid. Å si seg villig til å drøfte løsninger, men unngå å konkrete forslag. Samtidig kunne regjeringen vunnet tid nok til å få støtte hos de vestlige stormakter. Nedsiden med denne fremgangsmåten var, i likhet med forslaget overfor, at Norge overløt saken til stormaktene USA og Storbritannia. Sakens videre forhandling var derfor avhengig av våre partners vilje og evne til å ivareta norske interesser. Om det viste seg nytteløst, ville man endt med å stå helt alene mot en overlegen stormakt med styrker på norsk territorium. Sovjetunionen kunne tolket USAs og Storbritannias eventuelle likegyldighet overfor Svalbard som et «go ahead»-signal. Det var muligens svært klokt å ikke benytte seg av begge disse alternativ ettersom Storbritannias utenrikskontor gjorde en vurdering som ikke var i Norges favør. Det ble vurdert i hvilken grad øygruppene var militærstrategisk relevante for britene. Der fremkom at baser i regionen Spitsbergen ville vært svært begrenset av værforhold, og fant det unyttig å bygge baser på Bjørnøya. Om Sovjetunionen bygde baser der, ville det ikke true de britiske interesser. Så lenge Storbritannia fikk benytte baser på fastlands Norge, var det tilstrekkelig. Når det gjald eventuell sovjetisk aggresjon mot Bjørnøya, anså britene det som lite skadelig for den norske økonomi om de ble frastjålet øyen. Fra et praktisk standpunkt kunne verken Norge eller Storbritannia beskytte øyene ved en konflikt. Derfor hadde statsminister Winston Churchill ingen grunn til å garantere sikkerheter for Norge i denne saken.⁴² På dette punkt var det også trolig, ifølge Holtsmark, at den sovjetiske vurdering av militær tilstedeværelse på øyene ikke var så kritiske som de hadde blitt fremstilt for den norske regjeringen. Det var lite som tydet på at den militære ledelsen i Kreml hadde deltatt i drøftingen om av de ulike innspillene om Svalbard. Hovedsakelig ble dette gjennomført av utenrikskommissariatet. Om den militære ledelsen faktisk ble konsultert, hadde de trolig svart at de ikke hadde de sjømilitære ressursene nødvendig for å opprette, bemanne og forsvare de eventuelle baseanlegg i området.⁴³

Når det gjelder regjeringens vurderinger om den politiske linje overfor Svalbardspørsmålet, er det begrenset med kilder. Sverdrup mener likevel at det sentrale motiv er klart nok. Det var

⁴¹ Riste, 1995: bind 2 s. 319

⁴² Ibid: s. 319, 324

⁴³ Holtsmark, 2004: s. 36-37

frykt for at den sovjetiske regjering fikk et negativt svar og ville påføre Norge mer ubehag. En forverring av relasjoner, en anti-Norge-kampanje i sovjetisk presse og styrket kommunistisk støtte i den norske befolkning var uønsket av den norske regjering. «Norges ønske om å utbygge det gode forhold til Sovjetsamveldet, som den norske regjering regner som en av de største vinnere for Norge under denne krig», het det i en momentliste i assosiasjon med Svalbardsaken.⁴⁴ De valgte derfor et tredje alternativ som gikk på å bevare gode relasjoner med Sovjetunionen og holde forhandlingene på bilateral basis, mens de i bakgrunnen på gradvis, nølende og ufullstendig vis informerte de to vestlige stormakter. Den komité som ble nedsatt skal ha vært nokså enige om hvordan det skulle håndteres. Ræstad skal ha vært den som ville gå lengst i å imøtekomme Sovjetunionen, og Hambro på den andre ende. Men motsetningene var trolig ikke særlig sterke, skriver Riste.⁴⁵ Vidar Eng skriver derimot at det var Nygaardsvold som var mest avvisende til de sovjetiske krav, mens Trygve Lie og Terje Wold ønsket et mer imøtekommende forhold til Sovjetunionen.⁴⁶ Dette er ikke vanskelig å tro. Berntsen skrev om at Nygaardsvold etter Lies framlegg av Moskva reisen skal ha vært svært suspekt overfor sovjetiske krav. Krav var nok feil ord, Nygaardsvold så Molotovs krav som klare trusler for å skremme Lie og regjeringen. Hvordan dette «sameie» skulle utføres i praksis hadde Molotov ingen plan for. Og de sovjetiske kullgruver var ifølge Nygaardsvold ikke bare ødelagt, men så godt som uttømt. At Bjørnøya var gammelt russisk land var kun noe uhistorisk tøys, «men det forklarer kanskje noe av hva som var den egentlige hensikt med Molotovs nattlige aksjon».⁴⁷ Et slik samarbeid vekket lite begeistring for de fagmilitære da det først ble drøftet når Norge var frigjort. Det ble fastslått at det fra et militært synspunkt var urasjonelt å benytte betydelige ressurser på forsvar av Svalbard. Når en ikke engang kan beskytte Finnmark, ble det enda fjernere å skulle forsvare øyer i Arktis. I grunn gjorde Norge de samme vurderingene som britene og amerikanerne angående den strategiske posisjon på Svalbard, som kraftig nedprioritert.⁴⁸ Forslaget komiteen endte med ble godkjent av regjeringen med kun mindre endringer ettersom Nygaardsvold stod nokså alene ved sitt syn på saken, og ga seg derfor for flertallets vilje. Dette kan nok gi inntrykk av at Andvords beskrivelse av at arbeide i den lille Svalbard-komité gikk utmerket, er noe tvilsom.

⁴⁴ Sverdrup, 1998: s. 141

⁴⁵ Riste, 1995: bind 2 s. 320

⁴⁶ Eng, 2013: s. 195

⁴⁷ Berntsen, 1995: s. 661

⁴⁸ Holtsmark, 2004: s. 129-131

Nygaardsvold skal videre ha bedt om å presse frem en tydeligere plan fra Sovjetunionens side, og at Norge bør avgrense seg selv før et mer presist forslag ble lagt frem.⁴⁹

Medienes umiddelbare reaksjoner

Saken blir lagt på is

Som nevnt tidligere, ble ikke Svalbard-spørsmålet tatt opp under Jalta-konferansen. Videre hadde Andvords forhandlinger ledet frem til det Molotov betegnet som kompromissforslag, der Norge og Sovjetunionen skulle forhandle om ressursutvinning på Svalbard og annullering av artikkel 9. Kondominium, eller delt eierskap av Svalbard var herved ute av diskusjonen. Det samme gjaldt Bjørnøya. Viktigst av alt var at Molotov godtok, nokså motvillig, at forhandlingene skulle fortsette kun når Norge ble selvstendig, og med Stortingets støtte. Den norske regjering så det ønskelig, i likhet med Sovjetregjeringen, å benytte Svalbard i et fellesmilitært samarbeid som kunne skape sikkerhet for de to nasjoner, het det i deres erklæring. Som også påpekte at den nye ordningen skulle gjøres i samsvar med en internasjonal sikkerhetsorganisasjon (FN). Etter at den norske regjering leverte denne erklæring til Sovjetunionen i april 1945, hørte ikke Trygve Lie eller Nygaardsvold-regjeringen noe mer fra russerne om Svalbardspørsmålet i sakens resterende tid.⁵⁰

At regjeringen anså fellesmilitært samarbeid på Svalbard som «ønskelig», er åpenbart ikke sannheten. Egentlig ville man tilbakevist denne henvendelse, men på grunn av maktforholdet var regjeringen rettmessig engstelig. Frykt for Sovjetunionen er, som nevnt, ikke en unaturlig reaksjon for en småstats som grenser mot verdens største nasjon, hvert fall arealmessig, om ikke også militært. Fra Østersjøen til Svartehavet fikk de europeiske småstater bryne seg på Stalins ekspansjonisme i årene før og etter. «Den norske politikken overfor Sovjetunionen 1944/45 hadde vært bestemt av frykten for hva russerne kunne komme til å foreta seg», oppsummerer Sverdrup.⁵¹ Den norske regjering hadde et mål om å forbedre forhold til Sovjetunionen. Noe de jobbet hardt for under krigen. Opphetede krangler angående dette forhold skjedde under Kohts tid som utenriksminister. Koht mente at sovjet ikke var interessert i at andre stormakter fikk strategiske posisjoner i Norge. De ønsket at Norge var selvstendig, uten innflytelse fra de vestlige stormakter. Derfor måtte Norge være varsomme med å binde seg for sterkt til Storbritannia, sa Koht i et regjeringsmøte. Oscar Torp skal ha blitt rystet over den kalde tonen overfor Storbritannia, som på dette tidspunkt hadde tatt imot

⁴⁹ Riste, 1995: bind 2 s. 320

⁵⁰ Lie, 1958: s. 168-171

⁵¹ Sverdrup, 1996: s. 135

eksilregjeringen. Koht ble nokså sint over dette og spurte om det var meningen å drive med politisk dobbeltspill.⁵² Kanskje er det ironisk at Kohts etterfølger, som Koht selv anbefalte, drev med noe som kan ligne politisk dobbeltspill. Ettersom Lie og regjeringen forsøkte å holde bilaterale samtaler med Sovjetunionen, og samtidig holdt skjulte samtaler med de vestlige stormakter. Erttertiden hadde lite sympati for måten regjeringen opptrådte i forhold til Svalbardsaken.

«The Times Bombshell»

Svalbardspørsmålet hadde gått i stillhet fra folkeopinionen i flere år. Dette endret seg 10. januar 1947 da britiske The Times slapp en artikkel som satte søkelyset på Norge og Sovjetunionens Svalbardforhandlinger. Det fremkom i artikkelen at Sovjetunionen ber om militærbaser på Spitsbergen, og at Norge var villige til å forhandle vekk eget territorium. Hvordan avisen fikk tilgang til denne informasjon kan kun spekuleres i. Men det kan tenkes at motivet var av anti-sovjetiske formål. Holtsmark peker med tvil på *Morgenbladets* London-korrespondent og høyrepolitikker Birger Kildal. Uten noen håndfaste bevis, annet enn at han var en av de få utvalgte pressefolk med løfte om taushet som hadde tilgang til utenrikspolitiske redegjørelser bak lukkede dører.⁵³ Med saken ut i offentligheten fulgte stor oppmerksomhet i norsk og internasjonal presse. Arbeiderbladet skrev grundig om saken den 11. januar og refererte til Times artikkelen samt britiske kommentatorers formening om saken.⁵⁴ Britene klarte raskt å se denne sak i sammenheng med amerikanske militærbaser på Island. USA hadde benyttet seg av islandske baser under krigen. I etterkantens fredstid fikk de også beholde en begrenset militær tilstedeværelse på den nye selvstendige øy-nasjonen, til tross for Islands misnøye. Dette forsøk av Sovjetunionen mot Norge ble sett på som et motsvar der det konkurreres om kontroll rundt Nordpolen. Artikkelen var også tydelig på å nevne Svalbardtraktatens artikkel 9 gjentatte ganger, som forbyr Norge å opprette eller tillate at andre oppretter flåtebasen og forsvarsanlegg på Svalbardøygruppen.

Ny regjering tar støyten

Da denne sak kom på trykk var Nygaardsvold-regjeringen utgått. Erstattet av Einar Gerhardsens rene flertallsregjering. Trygve Lie fortsatte som utenriksminister i den nye regjering frem til 2. februar 1946, da ble han valgt til første generalsekretær i FN. Halvard Lange erstattet Lies ministerpost og overtok ansvaret for Svalbardsaken. I januar 1947 skal

⁵² Svendsen, 2013: s. 343

⁵³ Holtsmark, 2004: s. 126 (se fotnote 263)

⁵⁴ Arbeiderbladet, 11.01.1947: s. 1, 2

Lange utbrutt ovenfor den britiske ambassadør: «Hvordan kunne noen norsk utenriksminister gå med på dette, og hvordan kan jeg komme ut av det?»⁵⁵ Første del av Langes spørsmål blir forsøkt svart på av Olav Riste. Han legger mye av skylden for sakens uheldige utvikling på Trygve Lie og Rolf Andvord. Deres opptreden i Kreml natten til 12. november 1944 var kjernen i problemet. Riste skimter et bilde av «en utenriksminister som, ansikt til ansikt med en helt uventa og tilsynelatende kritisk situasjon, kom ut av balanse og reagerer emosjonelt istedenfor intellektuelt på en måte som fører til fordreining av innholdet i samtalen».⁵⁶ Det var ikke bare Riste som kritiserte de sentrale enkeltpersoner. Da saken ble offentliggjort ble det ståhei i mediene. Torolv Kandahl, høyrepolitiker og sjefsredaktør, skrev kraftig kritikk mot regjeringens håndtering i de regionale avisene *Drammens Tidende* og *Buskeruds Blad*, hvor han jobbet. Muligens i et forsøk på å spille politisk mynt mot arbeiderpartiregjeringen, skrev han at «Svalbard affæren minner en pinlig om at hemmelighetskremmeriet i norsk utenrikspolitikk ikke gikk i sin grav den 9. april.»⁵⁷ Trolig et stikk mot Koht som hadde fått mye oppmerksomhet etter det ble ryktespredning om hans kritikkverdige formidling av tyske flåtebevegelser i forkant av den tyske invasjon. Videre forsøker Kandahl å appellere til leserne da han skriver at «det trengs bare alminnelige sunt bondevett for å begripe at suverenitet og fellesforsvar ikke henger i hop».⁵⁸

Kritikken kom ikke bare fra høyresiden. Avisen *Friheten* startet under krigen som en ulovlig avis med kommunistisk tilhørighet. Ved krigens slutt var den blitt en av Norges aller største aviser. Deres fremstilling av saken var av en annen natur enn de tidligere synspunkt. De stiller seg på sovjetisk side i saken, og anklager de signatarmaktene som skrev under avtalen i februar 1920 for å bryte med internasjonale forhold. De finner det naturlig at Sovjetunionen legger krav om Bjørnøya fordi «... de stater som skrev under avtalen fant det også mulig å føre opp Bjørnøya i Svalbard-gruppa, trass i at denne øy tidligere hadde hørt inn under Russland».⁵⁹ Et nokså beleilig talerør for det russiske kommunistpartiet, som gjentok det Molotov hadde fremmet for Lie og regjeringen. Ifølge den russiske viseutenrikskommissær Vladimir G. Dekanozov hadde Bjørnøya «fra de eldste tider vært regnet som russisk land». Det var trolig gjennom Dekanozovs utredning den 11. november 1944 at Molotov fikk grunnlaget for samtalen med Lie natt til 12. november, hevder Holtmark.⁶⁰ I harmoni med

⁵⁵ Sverdrup, 1996: s. 146

⁵⁶ Riste, 1995: bind 2 s. 332

⁵⁷ Buskerud Blad, 21.01.1947: s. 3

⁵⁸ Ibid: s. 3

⁵⁹ Friheten, 28.01.1947: s. 8

⁶⁰ Holtmark, 2004: s. 51

Molotov fortsetter *Friheten* å legitimere den sovjetiske henvendelse. «På de 27 år som er gått siden Paris-avtalen ble undertegnet, har meget forandret seg rundt i verden og metodene fra 1920 bør arkiveres». ⁶¹ Det er kanskje ikke overraskende at den kommunistisk-styrede avisen kritiserer avtalen som overså den nye sovjet-regjeringens ønsker fra 1920 på grunn av mangel på anerkjennelse. For dette er kun et forsøk på å gjøre det godt igjen, legges det frem som. Og i forhold til sakens avsløring, anser dem personer i London som avslørte diplomatiet skyldige i å undergrave det sovjetiske arbeid. «Men disse instanser tar feil om de tror at lyset fra prosjektørene deres vil blende verdensopinionen for de fenomener som man vil prøve å skjule med bråkmakernes skumlerier i Svalbard-spørsmålet». ⁶² Bråkmakerne i denne sammenheng er naturligvis de vestlige stormakter som på ufint vis forsøkte å undergrave Sovjetsamveldet. Forholdet mellom det allierte Øst- og Vest-Europa hadde allerede begynt å surne straks etter krigens slutt. Jernteppet og den brutale okkupasjonen av Øst-Europa falt i dårlig smak hos vestmaktene. Norges vestlige tilhørighet var et nederlag for den sovjetiske Svalbard-politikken, og var en uønsket alliering for de norske kommunister som ytret seg sterkt kritisk til Norges nye utenrikspolitiske linje.

Til tross for *Frihetens* anklager er det lite som tyder på at Svalbard-spørsmålet stod høyt på vestlige prioriteringer. Som nevnt tidligere, fant britiske vurderinger det unyttig å bygge baser ovenfor fastlands-Norge. Og på grunn av manglende evne til å slå sovjetiske styrker i området var det heller ikke en prioritet å forsvare øyene. Likedan var amerikanske vurderinger. Geir Lundestad finner i sin bok *America, Scandinavia, and the Cold War* (1980) at USA var lite motivert til å stå imot sovjetiske krav om Svalbard-arkipeleget. Dette kommer nokså tydelig frem da John D. Hickerson, en høyt plassert tjenestemann i State Department uttalte: «The interest of the Soviet Union in acquiring military bases in the Spitsbergen Archipelago is natural in view of the experiences gained in the war respecting safeguard of convoys to Murmansk». ⁶³ Her viser dem forståelse over de argument Molotov hadde frembrakt overfor Lie i 1944. Samtidig hadde Washington under krigen vært interessert i å holde Norge uavhengig og beholde Svalbards demilitariserte status, men uten at de ville gå langt i å forsvare dem. I prinsipp skulle USA stille seg bak Norge og avslå sovjetiske henvendelser om Svalbard, men de hadde ingen intensjon om å gå lengere enn en diplomatisk løsning. Herunder hadde amerikanerne ansett seg selv som tilbøyelige for en hestehandel. ⁶⁴ Det ble

⁶¹ *Friheten*, 28.01.1947: s. 8

⁶² *Ibid*: s. 8

⁶³ Lundestad, 1980: s. 67

⁶⁴ Holtsmark, 2004: s. 155

planlagt en reserveplan for forhandlinger med Sovjetunionen om de tok Svalbard med makt. Der russerne måtte love å godta amerikanske baser på Island, trekke ut alle sovjetiske tropper fra Nord-Norge, legge ingen bud på Jan Mayen og opprettholde norske økonomiske rettigheter på Svalbard. I tillegg ville de insistert på baser på Grønland. Dette viser tydelig at amerikanske interesser lå i å styrke sine egne posisjoner og forhindre konfrontasjon med Sovjetunionen framfor å beskytte norske interesser. Denne sak kan derfor anses som kun et middel USA ville benytte for å fremme egne interesser.⁶⁵ Kanskje var ikke *Frihetens* oppfatning av vestens bråkmakere helt feilaktige.

Snuoperasjonen

Den norske regjering tok standpunkt på saken uken etter den ble offentliggjort. Gjennom NTB ble regjeringens budskap presentert natten til 17. januar 1947 som fortalte at «Norge fastholder suverenitet over Svalbard og erklærer at alle stater som har undertegnet avtalen må delta i forhandlingene om endringer».⁶⁶ Dette kom bare to dager etter at Sovjetunionen, gjennom TASS (russisk statlig nyhetsbyrå), erklærte sine opprinnelige synspunkt til omverdenen i likhet med slik det ble presentert for Lie. Denne snuoperasjonen for den norske regjering forklares av Lange:

Det er ikke noen hemmelighet for noen her i komiteen at jo mer vi har tenkt på saken, jo mer vi har tenkt konkret spesielt på dette med felles forsvar, altså et samarbeid av forsvarsmessig art mellom et lite land som Norge og en stormakt som Sovjet-Samveldet, dess større er betenkelighetene blitt utenrikspolitisk.⁶⁷

Det betydde at regjeringen, nokså samstemmig, ønsket å forkaste felleserklæringen Andvord overleverte for London-regjeringen i 1945. Der det hadde fremkommet at Norge sammen med Sovjetunionen så det ønskelig å revidere traktatens innhold. I 1945 da regjeringen hadde kommet hjem, ble saken redegjort for utenrikskomiteen på et lukket Storting. Der hadde både Lie og Hambro forsvart regjeringens politikk med at den avverget en langt alvorligere situasjon. Det er ingen tvil om at regjeringen hadde trukket seg langt for å blidgjøre Sovjetunionen. Det kan i ettertid hevdes, skriver Sverdrup, at Trygve Lie og hans rådgivere feiltolket de sovjetiske utspill, og anså dem langt mer alvorlige enn de egentlig var.⁶⁸ Deres hovedmål var å kjøpe seg tid nok til regjeringen var tilbake i Norge, og hadde Stortingets støtte. På dette vis kunne norske forhandlingsmidler slå til med større slagkraft. Ved 1947 var

⁶⁵ Lundestad, 1980: s. 69

⁶⁶ Arbeiderbladet, 17. januar 1947: s. 1

⁶⁷ Holtsmark, 2004: s. 127

⁶⁸ Sverdrup, 1996. s. 147

dette et faktum. Lange hadde bred støtte i Gerhardsen-regjeringen, som på dette tidspunkt var redde for hvordan Norge ville blitt sett i det internasjonale samfunn om fellesforsvaret ble en realitet. Et felles forsvar av norsk suverent territorium med parter av så stor maktdifferanse kunne blitt tolket som et Norge på østblokkens side. Dette måtte absolutt unngås. Dog var det forståelse i regjeringen overfor deres forgjengeres posisjon. Arbeiderparti-representant Jon Andrå mente den forrige regjering hadde handlet rett, men at det nå var en helt ny situasjon.⁶⁹ Stortinget vedtok derfor den 12. februar 1947 med 111 stemmer mot kommunistenes 11 stemmer, at:

De forhold som betinget formuleringen av det norske utkast til felleserklæringen er forsåvidt ikke lenger tilstede; og det ville være i strid med den utenrikspolitiske linje Regjeringen i forståelse med Stortinget har fulgt siden frigjøringen å ta opp drøftelser av militær art om forsvaret av et område under norsk suverenitet med en enkelt annen makt. Stortinget kan ikke glemme den hjelp som Sovjet-Samveldet ydet Norge, er enig i at man for øvrig fortsetter drøftelser med Sovjet-Samveldet, den stat som ved siden av Norge har særlige næringsinteresser på Svalbard, om forberedelser til en revisjon av Svalbardtraktaten av 1920 som kan gjøre den mer tilfredsstillende. Stortinget er videre enig i at når det opptas forhandlinger med de andre signatarmakter, må de stater som i den siste verdenskrig har kjempet mot Norge eller dets allierte være utelukket.⁷⁰

Dette avsluttet i grunn saken. Norge var ikke lenger villige til å forhandle på bilateral basis med Sovjetunionen. Molotov svarte aldri på den norske erklæringen, og endte med å ikke få gjennomslag for noen av kravene som han presenterte for Lie og Andvord i 1944. Likevel skal Trygve Lie, daværende generalsekretær i FN, i mars 1947 forsøkt å overbevise den norske utenrikspolitiske ledelsen om at kursomleggingen ville få alvorlige konsekvenser. Men konsekvensene kom ikke. Trolig fordi Sovjet-regjeringen regnet med at videre press på saken kunne styrke den pro-vestlige tilnærmingen i den norske befolkning. De hadde registrert at Norge var i ferd med å forlate sin nøytralitetspolitikk til fordel for vestmaktene.⁷¹ Flere år senere kom en intern sovjetisk vurdering gjort av Molotovs Svalbard-utspill. Der det påpekes at den sovjetiske henvendelsen ble «sterkt utnyttet av den norske og anglo-amerikanske presse til å blåse opp anti-sovjetiske stemninger i Norge».⁷² Som igjen ledet til norsk medlemskap i Atlanterhavspakten, og at forsvaret av Svalbard ble tildelt Øverstkommanderende for det nord-atlantiske havområdet.

⁶⁹ Holtsmark, 2004: s. 127-128

⁷⁰ Resolusjonsutkast gjengitt i Johan Jørgen Holst, 1967: bind 2 s. 64

⁷¹ Holtsmark, 2004: s. 149-150

⁷² *Utdrag av viseutenriksminister G.M. Pusjkins notat til utenriksminister V.M. Molotov om konsekvensene av de sovjetiske utspillene om Svalbard, juni 1953*, Holtsmark, 1995: s. 481

«Om Svalbard-saken nok skjerpet mistroen til Sovjetunionens hensikter, svekket den ikke nødvendigheten av å pleie gode forbindelser», skrev Sverdrup.⁷³ At det ikke kom et svar, skal ha kommet overraskende på den norske regjeringen. Det nye utkastet hadde tatt klare hensyn til at Sovjetunionen skulle ønske videre forhandlinger. Det samme kunne sies om det forrige utkast, som i grunn hadde vært svært vanskelig å gå tilbake på om Sovjetunionen hadde valgt å føre saken videre i 1945, ettersom det var Norges eget forslag om fellesforsvar. «Om sluttresultatet derfor ble vellykket i et norsk perspektiv, skyldtes det lykken mer enn forstanden», avsluttet Holtsmark.⁷⁴ Olav Riste kommenterte at: «Behandlinga av Svalbard-saken den siste krigsvinteren vil neppe få plass blant de vellykkede diplomatiske operasjonene i Det norske utenriksdepartementets annaler».⁷⁵ Sverdrup er derimot mer sympatisk og tillegger at «Erfaringer fra andre steder i Europa forteller at ledelsen i Moskva var innstilt på å utnytte sine militære seirer til sikkerhetspolitisk vinning».⁷⁶ Noe som legitimerer frykten og de langt overdrevne stegene den norske regjeringen tok for å imøtekomme Sovjetunionens Svalbard-henvendelse.

Konklusjon og oppsummering av funn

Punktene fra problemstillingen skal besvares med kunnskapen tilgjengelig i denne besvarelsen. Faktorene som kan ha påvirket Trygve Lies håndtering av Svalbard-saken er flere. For det første blir det naturlig å sette lys på det nattlige møtet med Molotov i Moskva. Der en uforberedt utenriksminister plutselig blir fortalt av en av verdens største militærmakter at Norges territorium ikke er legitimt. Videre kommer reisen til en klimaktisk avslutning med gjentatte tyveriforsøk. Samtidig kan man anta at Lies negative inntrykk av Sovjetunionen generelt spilte en rolle. Ettersom Lie var sterk tilhenger av å skape et nærere forhold med vestmaktene, lenge før dette møtet. Hans vurdering av Molotovs intensjoner kan derfor ha blitt påvirket av dette forhåndsinntrykket. Hvorfor han velger å tilbakeholde informasjon i sin bok er derimot et mye mer spekulativt emne. Men om man skal tro Lie selv, som i forordet i sin bok skrev: «Det er flere spørsmål som jeg ikke har kunne få plass til – ellers ville boken blitt for voluminøs».⁷⁷ En beleilig unnskyldning for å fjerne sine mer kontroversielle handlinger som utenriksminister. Kanskje hadde han innsett hvilke feiltrinn han tok, og derfor unnlatt å nevne disse i en bok som i stor grad er et klapp på hans egen skulder.

⁷³ Sverdrup, 1996: s. 148

⁷⁴ Holtsmark, 2004: s. 164

⁷⁵ Riste, 1995: s. 332

⁷⁶ Sverdrup, 1996: s. 148

⁷⁷ Lie, 1956: s. 0 (forord)

Neste punkt handler om hvilke forskjeller man finner i Trygve Lies beskrivelser, sammenlignet med andre. Her ble Nygaardsvolds biografi og dagbøker benyttet i større grad enn andre. Det er fordi Nygaardsvold var den som nevnte de største forskjellene angående Svalbard-saken. Bøker om Andvord, Wold og Ording baserte sine beskrivelser i stor grad på Lies fremstillinger. Det er ikke rart, ettersom disse hadde vært nokså enstemmige om hvordan regjeringen skulle håndtere Svalbard-henvendelsen. Nygaardsvold stod nokså alene om sitt syn, og ble nedstemt av sine kolleger i komiteen. Han kritiserer Lie kraftig for å ikke lytte til det regjeringen sa. Det legges større vekt på de interne krangler fra Nygaardsvolds side, enn det fremkommer i Lies bok. Opphetede diskusjoner hadde preget deres forhold. I tillegg kommer det frem at Andvord skal ha gått bak ryggen til Lie og snakket med Nygaardsvold. Andvord presenterte mer innhold fra møtet i Moskva enn det Lie ville dele i sin redegjørelse. Dette er noe som ikke kommer frem i Andvords egen biografi. Når Andvord skrev om Svalbard-saken, var det lite informasjon om Svalbard-saken. Herunder refererte han isteden til Lies bok. Dette kan tyde på at Andvord ville unngå å motsi det Lie hadde fremlagt. Punktet om hvordan Svalbard-saken ble rapportert i de norske aviser har blitt utforsket gjennom *Arbeiderbladet*, *Friheten* og *Buskerud Blad*. Her finnes det klare tegn på misnøye av at saken ble holdt hemmelig. *Arbeiderbladet* holder seg nokså passive i debatten rundt Svalbard-saken. De presenterer saken slik *The Times* hadde skrevet, og videre det Arbeiderpartiregjeringen sa om saken. Fra ytre venstrefløy var det derimot mer kritikk. I *Friheten* var de mer kritisk til regjeringen, og viste til og med forståelse for sine kommunistiske kamerater i Sovjetunionen. Høyrepolitikerens Kandahl hadde muligens på en opposisjonspolitikers hensikter bak hans kritikk av London-regjeringen. Kritikken vier seg også videre til den sittende regjering, som han beskylder for å fortsette «hemmelighetskremmeriet». Det konkluderes derfor at ulik vektlegging i avisenes rapportering hadde sterk tilknytning til politisk tilhørighet.

Siste punkt handlet om hvordan Trygve Lie og regjeringens håndtering av Svalbard-saken bedømmes av ettertidens historikere. Mange av de samme punkter blir nevnt i både Holtmark, Sverdrup og Riste. Først og fremst la de vekt på informasjonsmangelen som avgjørende faktor for hvordan London-regjeringen valgte å handle. Det er også enighet rundt Trygve Lies dårlige håndtering av saken. Spesielt i første fase med møtet i Moskva. Riste er den som går lengst i kritikken mot både Lie og regjeringen. Han kommenterer de klare mangler og motsigelser som fremkommer i Lies testament. Og at Lie i det minste hadde gjort seg skyldig i en diplomatisk indiskresjon. Sverdrup la stor vekt på at regjeringen og Lie hadde et vanskelig dilemma overfor det som kunne oppfattes som en svært aggressiv stat. Slik at

frykten de hadde var legitim. Men at saken endte så beleilig for Norge som den gjorde, var i større grad avhengig av flaks enn av god diplomati, konkluderte Holtsmark.

For å ta stilling til om Trygve Lies forklaringer kan stoles på, må man ta alt i betraktning. Det er ganske åpenbart på dette tidspunkt å anta at Lie ikke formidlet alle detaljer om saken. Han fremstiller saksbehandlingen i et annet lys en Statsminister Nygaardsvold. Dette i seg selv trenger kun å tilsi uenigheter, framfor løgn. Men ettersom Nygaardsvold hevdet at Andvord gikk bak ryggen på Lie, skapes det større inntrykk av at noe i Lies fremstilling må være feilaktig. Riste kritiserte også Lies troverdighet, og kom frem til at det var motsigelser og feil i hans testament. Med dette kan man konkludere med at Lie i mindre grad har løyet om noen punkter i fortellingen. Dette skaper dårligere troverdighet av hele hans forklaring. Lie hadde et ønske om å trekke Norge nærmere vesten, men var også svært oppmerksom på å ikke trække på tærne til Sovjetunionen.

Alt i alt, viser dette at saken var av kompleks natur med mange usikre variabler. At Norge tviholder seg til et godt forhold med Russland er forståelig. Norge har tjent godt på det, men om Huitfeldt sommeren 2022 vil si seg enig i sin egen formulering fra oktober 2021 er usikkert. Utviklingen av forholdet mellom Norge og Russland blir aldeles spennende å følge med på i nærmeste fremtid.

Kilder og litteratur

Litteratur

Holst, J. J. (1967). *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

Holtmark, S. (2004, Januar). Høyt spill. *Svalbardspørsmålet 1944-1947*.

Holtmark, S. G. (1995). *Norge og Sovjetunionen 1917-1955*. Otta: J. W. Cappelens Forlag.

Lundestad, G. (1980). *America, Scandinavia, and the Cold War 1945-1949*. Oslo: Universitetsforlaget.

Porter, C. (1980). *Alexandra Kollontai: A biography*. London: Virago London.

Riste, O. (1995). *London-Regjeringa*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Sverdrup, J. (1996). *Inn i Storpolitikken 1940-1949*. Oslo: Universitetsforlaget.

Aviser

Aftenposten (25. oktober 2021). *Norge vil ha mer dialog og samarbeid med Putin*.

www.aftenposten.no/verden/i/v5n4PL

Arbeiderbladet (11. januar 1947) *Forsvarsanlegg på Svalbard russisk ønske*.

<https://www.nb.no/items/07f7987566a455cb312921c3040caca7>

Arbeiderbladet (17. januar 1947) *Norges syn på Svalbard lagt frem*.

<https://www.nb.no/items/4399d2fcb1325d45ff923dee3f6322b0>

Buskeruds Blad (21. januar 1947) *Hysj-politikk*.

<https://www.nb.no/items/0a7386b007c3fda64f0f4b0263e85fb0>

Friheten (28. januar 1947) *Svalbard-traktaten neppe i samsvar med internasjonale forhold*.

<https://www.nb.no/items/6c571ae4596976830237561fb6015302>

Dagbøker og memoarer

Andvord, R. (1964). *Med Hånden på Hjertet*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.

Berntsen, H. (1991). *I Malstrømmen: Johan Nygaardsvold 1879-1952*. Oslo: Aschehoug.

Eng, V. (2013). *Terje Wold: en terrier fra nord*. Tromsø: MARGbok Forlag.

Hambro, J. (1984). *C.J. Hambro Liv og drøm*. Oslo: Aschehoug

Koht, H. (1947). *Norsk utenrikspolitikk fram til 9. april 1940*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

Lie, T. (1958). *Hjemover*. Oslo: Tiden - Norsk Forlag.

Nygaardsvold, J. (1998). *Dagbøker 1918-48: og utvalgte brev og papirer 1916-52*. (H. Berntsen, Red.) Oslo: Aschehoug.

Opsahl, E. (2000). *Arne Ordings Dagbøker*. Tano Aschehoug.

Svendsen, Å. (2013). *Halvdan Koht: Veien mot framtiden*. Oslo: Cappelen Damm.

